

ЛІТЕРАТУРА

1. Толстоухов А.В. Глобалізація. Влада. Еко-майбутнє / А.В. Толстоухов. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 308 с.
2. Глобализация: взгляд с периферии / Агентство гуманитарных технологий; науч. ред. Т. Хариманга; отв. ред. С. Хоменко. – К.: Агентство гуманит. технологий, 2002. – 62 с.
3. Сопіга І. Глобалізація як чинник світової гегемонії США [Електронний ресурс] / І. Сопіга. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2010/hlobalizatsiya-yak-chynnyk-svitovoji-hehemoniji-ssha/>
4. Чешков М.А. Глобалистика как научное знание. Очерки теории и категориального аппарата / М.А. Чешков. – М.: НОФМО, 2005. – 224 с.
5. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление / А.И. Уткин. – М.: Логос, 2001. – 254 с.
6. Фурса О.О. Глобалізм як ідеологія [Електронний ресурс] / О.О. Фурса. – Режим доступу: <http://intkonf.org/fursa-oo-globalizm-yak-ideologiya/>
7. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / З. Бжезінський; пер. з англ. А. Іщенка. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 203 с.
8. Фрідмен Т. Лексус і оливкове дерево. Зрозуміти глобалізацію [Електронний ресурс] / Т. Фрідмен. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/friedman/lexus03.htm>.
9. Стариш А.Г. Циклы систем управления мировых гегемонов / А.Г. Стариш // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин; [ред. кол.: Губерський Л.В. (гол. ред.) та ін.]. – Вип. 67. – Ч. 1. – Київ, 2007. – 309 с.
10. Стратегія розвитку України у період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=90%3A-2020-&catid=36%3A2010-09-13-13-04-19&Itemid=70&lang=ru.
11. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920.

УДК 343.195: [34:008] (477)

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ПРИСЯЖНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ

Новоселова В.В., аспірант

Запорізький національний університет

На підставі узагальненого аналізу наукових джерел із теорії держави та права, судових та правоохоронних органів України, національного законодавства автором здійснено спробу запропонувати авторську дефініцію правової культури присяжних засідателів, розмежування спільних і відмінних рис правової культури суддів і присяжних засідателів.

Ключові слова: правова культура, правова культура суспільства, правова культура присяжних засідателів, суд присяжних, присяжні засідателі, народовладдя, правосуддя.

Новоселова В.В. ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА ПРИСЯЖНЫХ ЗАСЕДАТЕЛЕЙ В УКРАИНЕ: ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ / Запорожский национальный университет, Украина

На основании обобщенного анализа научных источников по теории государства и права, судебным и правоохранительным органам Украины, национального законодательства автором осуществлена попытка предложить авторскую дефиницию правовой культуры присяжных заседателей, разграничение общих и отличительных особенностей правовой культуры судей и присяжных заседателей.

Ключевые слова: правовая культура, правовая культура общества, правовая культура присяжных заседателей, суд присяжных, присяжные заседатели, народовластие, правосудие.

Novoselova V.V. LEGAL CULTURE OF JURORS IN UKRAINE: THE CONCEPT AND CONTENT / Zaporizhzhia national university, Ukraine

The article is concerned with the research of legal culture of jurors, its correlation to legal culture of the judge. According to the current legislation, juror is a citizen of Ukraine, who, in cases stipulated by the law of procedure, considers the cases in court together with judges, ensuring direct participation of people in administering justice, according to the Constitution of Ukraine. In the process of case consideration and settlement jurors have the authorities as those of the judge.

The characteristic feature of jurors' legal culture consists in the fact that it takes a special place among other forms and varieties of legal culture. On the one hand, it is legal culture of a person, who, being engaged in various public activities, applies his legal stand to strengthening legality and the rule of law, on the other hand, as far as legal activities of jurors as participants of justice administration are concerned, their legal culture approximates to professional legal culture of the lawyer in its essence and content. Legal culture of a juror is formed in dependence of a degree of adoption and manifestation of the legal culture of the society, characteristic features of professional activities, individual uniqueness, creative skills and life experience of every person. The common feature of legal culture of jurors is cultural style of legal conduct and consistency of following legal principles in legal conduct. In contrast to professional legal culture, the bearers of which are characterized by a higher level of knowledge and comprehension of legal occurrences in the corresponding field of professional activities, critical and creative comprehension of legal norms, laws and legal occurrences in terms of their humanistic and moral content, legal culture of jurors is characterized by a lower level of knowledge. Another distinctive feature is the skill to apply legal instruments. Formation of legal knowledge and values of jurors takes place gradually, is a result of numerous cases of legal estimation as well as of rational and emotional grounding of positive significance of some or other legal occurrences. Legal estimation is related to cognitive and emotional blocks of legal conscience and is carried out in the relevant rational and emotional forms. In addition to legal conscience, a significant part in jurors' legal culture is taken by an emotionally irrational component of legal conscience, which exists in forms of emotions, moods, emotional experience and feelings. It serves as a ground of the rationally ideological sphere of legal conscience. Legal culture of jurors is one form of society's legal culture characteristic of the group of people, who are mostly engaged in non-legal activities, but taking into consideration the general level of their legal culture they are engaged into administering justice, realizing the principle of democracy in legal proceedings.

Summing it up, the author makes a conclusion that introduction of the institute of jury is a manifestation of real democracy and a significant institute of civil society. It characterizes openness of the state to citizens, witnesses a democratic character of legal proceedings and promotes educational affect of legal lawsuit, strengthening of authority of the judicial branch in the country. Introduction of the institute of jury brings up to date the issues of raising the general level of legal culture of the Ukrainian society, improving and optimizing the fields of legal awareness and legal education, providing necessary conditions for jurors to perform their functions for the time of case consideration and adjudication.

Key words: legal culture, legal culture of society, legal culture of jurors, jury, jurors, democracy, justice.

Впровадження інституту суду присяжних в Україні, як одного із надбань правового розвитку здатне стати дієвою формою реалізації народовладдя в судочинстві, надійним підґрунтям реформування судової влади згідно зі світовими та європейськими правовими принципами й стандартами, джерелом потужного розвитку національної правової системи. Досягнення зазначеного можливе лише за умови усвідомлення і врахування усіх переваг інституту суду присяжних, усунення чи мінімізації його суперечливих аспектів. Поряд із організаційно-правовими проблемами, пов'язаними із належним функціонуванням суду присяжних, зокрема: складання списків присяжних, методика їх відбору для розгляду конкретної справи, організаційне забезпечення діяльності суду присяжних, нормативне регулювання вимог, що висуваються до присяжних тощо, постало питання щодо ролі і значення правової культури присяжних засідателів як учасників здійснення правосуддя.

Складність дослідження правової культури присяжних засідателів зумовлена онтологічними і гносеологічними чинниками, основними серед яких є: по-перше, відсутність усталеного досвіду діяльності присяжних засідателів в Україні; по-друге, недостатня дослідженість як самого інституту присяжних засідателів, так і правової культури присяжних засідателів з боку науковців; по-третє, складність і суперечливість ідентифікації правової діяльності, відповідно і правової культури присяжних засідателів.

Таким чином, дослідження проблематики інституту суду присяжних загалом, правової культури присяжних засідателів зокрема, є актуальною практичною і теоретичною проблемою, а її вирішення сприятиме оптимізації функціонування інституту суду присяжних та реформуванню судової гілки влади в Україні.

Метою пропонованої статті є з'ясування поняття і змісту правової культури присяжних засідателів та її співвідношення із правовою культурою суспільства й правовою культурою професійної групи.

Методологічне підґрунтя дослідження правової культури присяжних засідателів складають роботи учених, які умовно можна об'єднати у дві основні групи. Першу групу складають роботи українських і зарубіжних учених-філософів, юристів, соціологів, культурологів, які досліджували правову культуру українського суспільства й правову культуру особи; це насамперед, монографії Ю. Битяка та І. Яковюка, Ю. Калиновського, О. Тодики, М. Цимбалюка, Ю. Лободи, Л. Герасіна, О. Данильяна, О. Дзьобань, В. Колісника, С. Максимова та ін. Наукову цінність мають і дисертаційні дослідження, наукові статті, присвячені різноманітним аспектам правової культури суспільства, зокрема: О. Ганзенка, В. Головченка, О. Менюка, В. Мухіна, Л. Удовики та ін., професійної правової свідомості й культури – С. Сливки, П. Макушева, Ю. Легези, Є. Федика та ін. У розумінні сутності правової культури, цінність мають наукові доробки вітчизняних філософів, зокрема: А. Вебера, В. Горського, І. Добронравова, О. Рубанця, В. Табачковського, А. Толстоухова, В. Толстих, О. Шинкаренка та ін.

Другу групу складають монографічні дослідження й публікації у наукових виданнях тих авторів, роботи яких присвячені теоретичним і практичним засадам судочинства, інституту присяжних, історії його формування, сучасним аспектам функціонування суду присяжних як в Україні, так і за кордоном. Йдеться про роботи таких теоретиків і практиків, як В. Бринцев, В. Городовенко, А. Демічев, В. Долежан, С. Іваницький, А. Ілюхін, О. Капліна, Л. Карназова, С. Лисенков, І. Марочкін, Л. Москвич, С. Мокринський, С. Погребняк, І. Русанова, С. Шевчук, Б. Футей та ін.

Перш ніж дослідити поняття та зміст правової культури присяжних засідателів, слід окреслити їх коло. Згідно зі ст.3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1] народним засідателем, присяжним є громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, вирішує справи у складі суду спільно із суддею (суддями), забезпечуючи, згідно з Конституцією України, безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Народні засідателі, присяжні під час розгляду і вирішення справ користуються повноваженнями судді. Народні засідателі, присяжні виконують обов'язки, визначені пунктами 1-5 частини четвертої статті 54 цього Закону.

Чинним законодавством встановлюються вимоги до народного засідателя, присяжного, зокрема: народним засідателем, присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду. Не підлягають включенню до списків народних засідателів та списків присяжних громадяни: 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя, присяжного; 3) які мають не зняту чи не погашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси; 5) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; 6) особи, які не володіють державною мовою. Окрім того, п.3. ст.59 визначено, що особа, включена до списку народних засідателів або списку присяжних, зобов'язана повідомити суд про обставини, що унеможливають її участь у здійсненні правосуддя, у разі їх наявності.

Отже, наведений перелік вимог щодо присяжних засідателів обмежується віковим критерієм (від 30 – до 65 років), критеріями територіальної визначеності й осілості, дієздатності, відсутності судимості, вільного володіння державною мовою та обмеженою категорією осіб. Особливих вимог, щодо моральних чи правових якостей громадян, закон не визначає. Із зазначеного слід зробити висновок, що будь-яка особа, яка відповідає встановленим вимогам, може виконувати функції присяжного засідателя. Уваги заслуговує і той факт, що відсутньою є вимога щодо необхідності наявності повної середньої чи вищої освіти у присяжних засідателів.

Водночас, законодавець у ст. 60 Закону про судоустрій і статус суддів визначає перелік підстав і порядок звільнення від виконання обов'язків народного засідателя присяжного, а саме: 1) особи, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду

за дитиною, а також, які мають дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку або утримують дітей-інвалідів, інших хворих або членів сім'ї похилого віку; 2) керівники та заступники керівників органів місцевого самоврядування; 3) особи, які через свої релігійні переконання вважають для себе неможливою участь у здійсненні правосуддя; 4) інші особи, якщо голова суду визнає поважними причини, на які вони посилаються [1]. Особи звільняються від виконання обов'язків народного засідателя, присяжного за їхньою заявою, поданою до початку виконання цих обов'язків. Серед зазначених підстав можна виокремити обставини пов'язані із складними життєвими обставинами, із виконанням певних функцій та власними релігійними переконаннями. Існують і підстави, які є не конкретизованими, не визначеними, але голова суду на власний розсуд може визнати їх поважними.

У розділі IV Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. [2] окремим параграфом визначається порядок провадження в суді присяжних (ст.383-391). Кодексом визначаються порядок провадження у суді присяжних (ст.383), роз'яснення права на суд присяжних (ст.384), порядок виклику присяжних (ст.385), права і обов'язки присяжного (ст.386), відбір присяжних у суді (ст.387), приведення присяжних до присяги (ст.388), недопустимість незаконного впливу на присяжного (ст.389), усунення присяжного (ст.390) та порядок наради й голосування в суді присяжних (ст.391). Серед низки статей відсутні окремі статті чи безпосередні вимоги у самих нормах щодо моральних критеріїв присяжних. У ст.386 Кодексу визначаються безпосередні права й обов'язки присяжного під час провадження, а ст.387 встановлює порядок відбору присяжних у суді вже стосовно тих, які викликані до суду у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду із числа осіб, внесених до списку присяжних засідателів. Уваги заслуговує ст.388 Кримінального процесуального кодексу про приведення присяжних до присяги, а у тексті присяги зазначається, що особа присягає «виконувати свої обов'язки чесно і неупереджено, брати до уваги лише досліджені в суді докази, при вирішенні питань керуватися законом, своїми внутрішніми переконаннями і совістю, як личить вільному громадянину і справжній людині».

Отже, аналіз свідчить, що чинним законодавством України не встановлюються моральні чи освітні вимоги до присяжних, які залучаються до здійснення правосуддя. Існуючий механізм відбору присяжних не містить окремих вимог щодо моральних, культурних, освітніх вимог. Слід зауважити, що такі критерії враховувалися в механізмі, який існував у радянські часи та передбачав обговорення кандидатур на зборах трудового колективу, обрання з їх числа осіб, які відповідають певним моральним критеріям і користуються довірою колективу. Окрім того, у юридичній науці учені постійно наголошують на встановленні моральних вимог до народних засідателів, на важливості високих моральних [3, 6] та людських [4, 18] якостей засідателя, що дають йому не тільки юридичне, а й моральне право судити інших [5, 83]. Так, проведене Ю. Грошевим у середині 70-х років минулого століття опитування суддів показало, що важливими для суддівської діяльності морально-вольовими якостями є чесність, справедливість, об'єктивність, чуйність тощо. Серед якостей особистості, протипоказаних для судової діяльності, відзначені такі, як упередженість, неповага до людей, грубість, запальність, зазнайство та інші [6, 40-41, 44]. На думку опитаних в межах дослідження респондентів, народний засідатель у першу чергу повинен володіти такими моральними якостями, як справедливість, відповідальність за долі людей, принциповість, порядність, сумлінність. Водночас, найбільш неприпустимими для народних засідателів є такі негативні якості особистості, як безвідповідальність, несправедливість, безпринципність, жорстокість, схильність до обману.

Отже, визначальними властивостями, якими має володіти присяжний засідатель, є його уміння й навички, здоровий глузд, певний життєвий досвід. Водночас, середня освіта, високі морально-вольові якості, правова активність не стали визначальними серед критеріїв формування списку присяжних засідателів. Із зазначеного можна зробити висновок, що правову культуру присяжних засідателів на час формування списків можна ідентифікувати як правову культуру пересічних громадян, що утворюють правову культуру суспільства, у структурі якої переважає не інтелектуальний, а емоційно-психологічний та поведінковий рівні.

Подальший аналіз потребує уточнення поняття «правова культура». Серед низки дефініцій правової культури найбільш вдалими є такі визначення: «правова культура – це система позитивних проявів правової дійсності, що концентрує у собі досягнення юридичної науки і

практики. Вона виступає внутрішньою духовною стороною правової системи і пронизує правосвідомість, право, правовідносини, законність і правопорядок, правотворчу, правозастосовну та інші види правової діяльності [7, 5]. Правова культура, у вузькому розумінні, – це рівень знання права членами суспільства і їх ставлення до права, а також престиж права у суспільстві. Вона є важливою умовою і засобом зміцнення законності і правопорядку [8, 8].

Сучасні вчені пропонують різні підходи щодо структурних елементів правової культури, виокремлюючи у першу чергу якісний стан правової поведінки, юридичної діяльності, законності і правопорядку. Семітко А. елементами правової культури вважає: 1) рівень розвитку правосвідомості населення, тобто те, наскільки воно інформоване у правовому відношенні, наскільки засвоєні ним правові цінності; 2) розвиток правової діяльності, оскільки рівень розвитку правосвідомості може бути зафіксованим лише у правовій поведінці; 3) ступінь досконалості системи юридичних фактів різного виду, у яких закріплюється право даного суспільства. Усі перераховані елементи взаємопов'язані [9, 3]. У найбільш узагальненому вигляді сучасні вчені вважають, що правова культура особи – це зумовлений правовою культурою суспільства стан правового розвитку особи, який забезпечує її правомірну поведінку і правомірну діяльність. При цьому, правова культура особи існує на трьох рівнях – інтелектуальному, емоційно-психологічному, поведінковому, і відповідно включає: 1) знання законодавства; 2) переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів; 3) уміння користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими актами – у практичній діяльності.

Попри існуючі відмінності у розумінні структури й особливостей правової культури особи, поширеною є думка, що правова культура особи відображає рівень правової культури суспільства в узагальненому вигляді, характеризує рівень правової соціалізації його членів, ступінь засвоєння і використання правових начал державного і соціального життя. При цьому, правова культура особи передбачає не лише знання і розуміння права, а й власні правові судження, правове мислення про право, його соціальну цінність. Поряд із зазначеним, вкрай важливою є свідомо, активна правова діяльність і правова поведінка зі здійснення норм права, зі зміцнення законності і правопорядку. Як зазначає О. Скакун, «правова культура особи – це її позитивна правова свідомість у дії. Вона включає перетворення особою своїх здібностей і соціальних якостей на підставі правового досвіду» [10, 689]. Взявши за основу пропоновані дефініції, спробуємо дослідити й уточнити поняття і зміст правової культури присяжних засідателів, її структуру.

Особливістю правової культури присяжних засідателів є те, що вона посідає особливе місце серед інших різновидів і форм правової культури. З одного боку, вона є правовою культурою особи, яка, займаючись різними видами суспільної діяльності, спрямовує свою правову позицію на зміцнення законності і правопорядку, з іншого боку, з огляду на правову діяльність присяжних засідателів як учасників здійснення правосуддя, їх правова культура, за своєю сутністю й змістом, наближається до професійної правової культури юриста.

Вважаємо, що правова культура присяжних засідателів значною мірою зумовлена їх правовим статусом. Як слушно зазначає С. Іваницький, «складний, дуалістичний характер правового статусу непрофесійних суддів, які, з одного боку, є представниками народу, а з іншого, – членами колективного судового органу державної влади, є похідним від функцій і компетенції суду. Бінарність положення народного засідателя в судочинстві передбачає акумулювання ним у своїй діяльності покладених державою повноважень через призму власних емоційно-вольових та інших особистісних якостей, що під час здійснення судочинства перебувають у тісному, нерозривному зв'язку із наданими йому правовими можливостями. Отже, творча, інтерпретаційна складова праці народного засідателя, який не має спеціальної (психологічної тощо) підготовленості до судової діяльності, вимагає відповідності притаманних йому людських якостей певним нормативним вимогам, що уможливають успішне виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя» [11, 198]. Окрім того, поряд із правосуб'єктністю поняття «правовий статус народного засідателя» охоплює: а) права; б) обов'язки; в) гарантії діяльності народного засідателя, які також впливають на правову культуру і правову свідомість присяжних засідателів.

Відтак, постає питання щодо наявності спільних і відмінних рис у правовій культурі присяжних засідателів як пересічних громадян суспільства та як осіб, що здійснюють правову діяльність (професійну діяльність судді). Спільними рисами у змісті правової культури професійної групи юристів і правової культури присяжних засідателів є: 1) правосвідомість і правове мислення; переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів; 2) правомірна поведінка; 3) результати правомірної поведінки і правового мислення.

Водночас, особливістю правової культури присяжних засідателів є певний рівень розвитку зазначених вище складових правової культури. Рівень їх правової активності виявляється у готовності до ініціативної діяльності у правовій сфері на основі шанобливого ставлення до права, переконаності у необхідності і справедливості правових норм, їх добровільного здійснення, належного знання права, цілеспрямованій, позитивній соціально корисній діяльності особи. Безумовно, правова культура окремого присяжного засідателя формується залежно від ступеня засвоєння і вияву цінностей правової культури суспільства, специфіки професійної діяльності, індивідуальної неповторності творчості кожної особи, життєвого досвіду тощо. Спільним для правової культури присяжних засідателів є культурний стиль правомірної поведінки, сталість додержання правових принципів у правомірній поведінці.

На відміну від професійної правової культури, носіям якої притаманний вищий ступінь знання і розуміння правових явищ у відповідних галузях професійної діяльності, критичне й творче осмислення правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гуманістичного, демократичного і морального змісту правова культура присяжних засідателів характеризується більш низьким рівнем знань. Відмінними є й уміння користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими правовими актами, вдаватися до використання всіх досягнень юридичної науки і практики при ухваленні того чи іншого судового рішення. Водночас, критичне й творче осмислення правових норм присяжними засідателями здатні не поступатися тим, якими володіють представники професійної групи юристів, а у поєднанні зі знаннями в інших галузях, сферах науки, життєвим досвідом, високою правовою активністю присяжних засідателів вони у своїй сукупності можуть сприяти у кінцевому підсумку формуванню виваженого, обгрунтованого рішення (вироку).

Із викладеного вище стає очевидним, що у правовій культурі присяжних засідателів істотну роль відіграє правова свідомість загалом і її оціночна функція, зокрема. Змістом оціночної функції правосвідомості, на думку А. Чефранова, є: а) правове оцінювання, тобто сприйняття відповідних правових явищ з точки зору їх корисності / некорисності, справедливості / несправедливості, ефективності / неефективності, відповідності / невідповідності правовим нормам та цінностям тощо; б) вироблення системи правових цінностей. В останньому випадку йдеться про правові цінності особи, соціальної групи, суспільства і цивілізації. Цінності – це те, що має найбільше значення для суб'єкта [12, 10]. Безумовно, реалізація оціночної функції правосвідомості ґрунтується на наявності певних правових знань, тобто раціонального компоненту правосвідомості, який у переважній більшості є результатом життєвого досвіду, розумової, інтелектуальної діяльності суб'єкта.

До структури правової свідомості і правової культури присяжних засідателів належать правові знання, правові цінності, правові поняття, правові уявлення про юридичні права та обов'язки, законність, правопорядок, закон, справедливість, правові почуття та ін. Формування правових знань, цінностей, уявлень присяжних засідателів відбувається поступово, є результатом численних випадків правового оцінювання і раціонально-емоційного обґрунтування позитивної значущості тих чи інших правових явищ. Слід зауважити, що правове оцінювання органічно пов'язане з когнітивним і емоційним блоками правової свідомості і відбувається у відповідних раціонально-емоційних формах.

Поряд із правовою свідомістю як раціональною компонентою важливу роль у правовій культурі присяжних засідателів відіграє емоційно-ірраціональний компонент правосвідомості, який існує у вигляді системи емоцій, настроїв, переживань, почуттів тощо. Він слугує певним підґрунтям раціонально-ідеологічної сфери правосвідомості.

Виокремлюючи правову культуру суспільства, професійної групи, особи, слід пам'ятати, що у реальному житті вони тісно взаємозалежні і співвідносяться як загальне, особливе й одиничне.

Правова культура як соціально-правове явище – єдина, втілюється у правовій культурі різних груп, спільнот, індивідів.

Отже, на основі проведеного дослідження, можна зробити такі висновки й узагальнення.

Упровадження інституту суду присяжних є проявом справжнього народовладдя та важливим інститутом громадянського суспільства, характеризує відкритість держави перед громадянами, свідчить про демократичний характер судочинства, сприяє виховному впливу судових процесів, підвищенню авторитету судової влади у країні. Залучення громадян до здійснення правосуддя і наділення їх повноваженнями судді під час розгляду і вирішення справ ставить питання щодо змісту, спрямованості, рівня правової культури присяжних засідателів, чинників, що її обумовлюють.

Аналіз засвідчив, що у зв'язку з відсутністю особливих моральних, культурних, освітніх вимог щодо присяжних засідателів на час формування списку, їх правову культуру слід ідентифікувати як правову культуру пересічних громадян, що утворюють правову культуру суспільства. Правова культура присяжних засідателів – це одна із форм правової культури суспільства, притаманна тій групі людей, які переважно займаються неюридичною діяльністю та з огляду на загальний рівень їх правової культури, залучаються до здійснення правосуддя, реалізуючи принцип народовладдя у судочинстві.

Залучення громадян до здійснення правосуддя і наділення їх повноваженнями судді під час розгляду і вирішення справ, передбачає інтенсивну інтелектуальну й емоційно-вольову діяльність. Виваженість і обґрунтованість висновків, які необхідно зробити присяжним засідателям, залежать, насамперед, від знань, набутих емпіричним шляхом, життєвого досвіду, здатності до оцінювання, емоційної стійкості і врівноваженості. Враховуючи зазначене, актуальною є проблема підвищення загального рівня правової культури українського суспільства, удосконалення й оптимізація напрямів правового виховання і правової освіти, забезпечення належних умов для виконання своїх обов'язків присяжними засідателями на час розгляду справи та ухвалення рішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про судоустрій і статусу суддів: Закон України від 07.07.2010 р. №2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/page2>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04. 2012 р. №4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Травина А. Институт народных заседателей и повышение эффективности правосудия / А. Травина // Советская юстиция. – 1987. – № 17. – С. 6-9.
4. С точки зрения народных заседателей // Советская юстиция. – 1990. – № 18. – С. 18-20.
5. Книга народного заседателя. – Мн.: Беларусь, 1974. – 320 с.
6. Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве: монография / Ю.М. Грошевой. – Х.: Вища школа, 1975. – 144 с.
7. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія / за ред. проф. Ю.П. Битяка та доц. І.В. Яковюка. – Х.: Право, 2007. – 248 с.
8. Тодыка Ю.Н. Конституционные основы формирования правовой культуры: монография / Ю.Н. Тодыка. – Х.: РАЙДЕР, 2001. – 160 с.
9. Семитко А.П. Развитие правовой культуры как правовой прогресс (проблемы теории и методологии): автореф. дисс. на соиск. научн. степени д-ра юрид. наук: спец.12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / А.П. Семитко. – Екатеринбург, 1996. – 36 с.
10. Скаун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник / О.Ф. Скаун. – Х.: Еспада, 2006. – 776 с.
11. Москвич Л.М. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних): монографія / Москвич Л.М., Іваницький С.О., Русанова Т.О., за заг. ред. І.Є. Марочкина. – Харків: «Фіні», 2009. – 488 с.
12. Чефранов А. Понятие ценности как основы правовой аксиологии / А. Чефранов // Философия права. – 2004. – № 9. – С. 9-11.